

CO exemplaar

946905 116

MAANDBERICHT AUGUSTUS 1991

MAANDBERICHT

Een uitgave van de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD).
Maandelijks wordt gerapporteerd over ontwikkelingen en activiteiten in binnen- en buitenland, die naar wij aannemen de moeite waard zijn onder uw aandacht te brengen.

U zult in het MAANDBERICHT dan ook in hoofdzaak korte, feitelijke rapportage aantreffen, inhakend op de actualiteit. Achtergrondinformatie zal opgenomen worden in het KWARTAALBERICHT, dat zoals gebruikelijk vier maal per jaar verschijnt.

Eventuele reacties op de bijdragen kunt u richten aan:

Ministerie van Binnenlandse Zaken

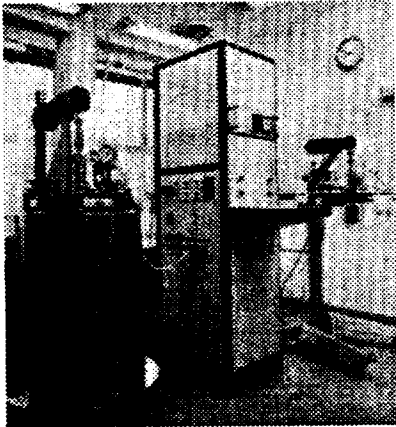
Postbus 20010
2500 EA DEN HAAG
Tel.: 070 - 3.61.44.01
toestel: 2438

INHOUD

- **Biologische wapens in Irak**
- **Biotechnologie-bedrijven doelwit "Razende Roolers"**
- **De nieuwe Poolse civiele inlichtingen- en veiligheidsdienst**
- **De USSR na de coup, een voorlopige balans**

- **Stand van Zaken in het vroegere Oostblok**

BIOLOGISCHE WAPENS IN IRAK

Fermentor

Begin augustus gaven Iraakse officials toe dat er in het land onderzoek plaats had gevonden naar miltvuur (anthrax) en botulisme, twee bacteriën die gebruikt kunnen worden voor biologische oorlogvoering. Vlak na het begin van de Golfoorlog werden de proefnemingen echter gestaakt uit vrees voor de geallieerde bombardementen. De experimenten werden uitgevoerd in een laboratorium in Salman Pak, ongeveer 30 kilometer ten zuidwesten van Bagdad.

Een inspectieteam van de Verenigde Naties bracht in het kader van VN-resolutie-687 (waarin Irak verplicht wordt mee te werken aan inspectie en vernietiging van zijn niet conventionele wapens

en raketten) een bezoek aan dit laboratorium. Hoewel het team geen bacteriologische wapens vond, werd wel onder meer een fermentor (een speciale tank bestemd voor het "kweken" van biologische organismen) van 150 liter aangetroffen. Uit de aanwezigheid van een fermentor met dit volume en ander belastend materiaal concludeerde het inspectieteam dat Irak in staat was om grote hoeveelheden bacteriën te kweken en ook tot het maken van een beperkt aantal biologische wapens. Volgens de leider van de VN-delegatie, David KELLY, waren deze wapens duidelijk voor offensieve doeleinden.

Historie

Hoewel de Iraakse machthebber(s) er in het verleden geen geheim van maakte(n) dat het land over chemische wapens beschikte, werd herhaaldelijk ontkend dat het ook in het bezit was van biologische wapens. Zo verklaarde Saddam HOESSEIN in een gesprek met in Irak verblijvende Amerikaanse senatoren in april 1990, dat Irak er geen geheim van maakte over welke wapens het beschikte, en het zeker openbaar zou hebben gemaakt als het land over biologische wapens beschikte. De Iraakse president wees er toen op dat Irak zich heel goed realiseerde dat het gebruik van biologische wapens oncontroleerbare situaties zou kunnen opleveren. In de eerste opgaven van massavernietigingswapens die Irak naar aanleiding van VN-resolutie 687 deed, kwamen deze wapens dan ook niet voor. Zelfs nu Irak op dit gebied voor de VN-inspecteurs door de knieën is gegaan wordt slechts toegegeven dat er defensief militair onderzoek is verricht naar de twee genoemde bacteriën. Wederom werd met grote stelligheid ontkend dat het land over biologische wapens beschikte.

Dat Irak onderzoek deed naar organismen die potentieel geschikt zijn als biologisch wapen, was al geruime tijd bekend. Het ging daarbij niet alleen om de twee bacteriën waarvan Irak nu toegegeven heeft de militaire bruikbaarheid te testen. In 1985 leverde het Centre for Disease Control in Atlanta drie zendingen van het virus dat verantwoordelijk is voor nijkooorts ("West Nile Fever") aan de Irakezen.

Infectie met tularemie

In de Verenigde Staten werden eveneens de opwekkers van tularëmie en paardehersenvliesontsteking, ondanks de naam evenals de eerder genoemde aandoeningen uiterst onaangenaam voor mensen, bemachtigd. Voorts zou Irak ook nog beschikt hebben over de verwekkers van tyfus, cholera en pest. Het onderzoek naar deze potentieel als biologisch wapen bruikbare ziekteverwekkers gebeurde niet alleen in het Al Hassan instituut bij Salman Pak waar de VN-inspecteurs nu hun controle uitvoerden, maar mogelijk ook in Samarra (waar vooral aan chemische wapens werd gewerkt) en in Abu Grayb in het noorden van Irak. Er zijn echter geen berichten dat de VN-teams die deze plaatsen bezochten aanwijzingen vonden dat er daar inderdaad onderzoek naar biologische wapens plaatsvond.

Slotopmerking

De Iraakse mededeling dat het onderzoek naar deze organismen vlak na het begin van de Golfoorlog werd gestaakt, stemt overeen met eerdere berichten dat de Irakezen in die tijd druk doende waren hun verzameling biologisch materiaal naar veiliger oorden te verhuizen. Dat er onderzoek naar organismen gedaan werd die gebruikt kunnen worden voor het aanmaken van biologische wapens wil nog niet zeggen dat Irak deze organismen ook al in een wapen (zoals een granaat) "verpakt" had. Gehoopt wordt dat de VN-inspecties meer duidelijkheid zullen verschaffen over de huidige verblijfplaats van de gevaarlijke microben en de mate waarin deze in wapens verwerkt worden.

BIOTECHNOLOGIE-BEDRIJVEN DOELWIT "RAZENDE ROOIERS"

Eind juli werd een aantal aardappel en maïs proefvelden, vernield door actievoerders. De actievoerders bedienden zich van de fraai allitererende naam "Razende Rooiers". Overigens waren niet alle vernielde velden beplant met genetisch gemanipuleerd pootgoed; ook de via klassieke kruisingen ontstane nieuwe plantenrassen werden gemolesteerd.

De actie van de Razende Rooiers staat niet op zichzelf. In het actieblad NN van 25 juli wordt in een artikel met als titel "Na de atoomstaat de staat van de celkern" opgeroepen tot verzet tegen biotechnologie. Het artikel - dat onder meer begeleid wordt door een foto van een brandstichting in een Duits laboratorium door de actiegroep "Zornige Viren" - geeft aan dat juist proefvelden een goed doelwit voor acties zijn: "De proeven zijn kleinschalig, van een saboteerbare schaal en zijn daarom ideaal voor actie". Vervolgens geeft het blad de locatie van 39 proefvelden van vijf grote biotechnologie-bedrijven die in Nederland actief zijn. Het is bovendien niet de eerste keer dat actievoerders als protest tegen genetische proeven handelend optreden. In de nacht van 8 op 9 juli 1990 werden in Emmeloord en Ede proefvelden met genetisch gemanipuleerde aardappelen vernield door de

actiegroep de "Woedende Escorts" (de Escort is een nieuw aardappelras). In augustus 1989 hielden in Wageningen de "Ziedende Bintjes" huis.

De actie van de Razende Rooiers gaf aanleiding tot het bezoeken van genoemde vijf bedrijven en - voor zover nog niet door recente vernielingen in eigen bedrijf op de hoogte - voor acties te waarschuwen. Hoewel de bedrijven wel enige schade door de acties leden (in een geval werd een onderzoeksprogramma met een jaar vertraagd) was men niet zodanig onder de indruk dat men zware beveiligingsmaatregelen nodig achtte. Bovendien wil men veelal juist in alle openheid dit genetisch veredelingswerk blijven doen. Wel werd mede op advies van de Dienst voor een aantal velden verscherpte politieursveillance aangevraagd. De BVD zal zich de komende tijd intensief bezig houden met het inventariseren van - en het vervolgens helpen beveiligen tegen - ongewenste interesse voor onderzoek en ontwikkeling van biotechnologie in Nederland.

DE NIEUWE POOLSE CIVIELE INLICHTINGEN- EN VEILIGHEIDSDIENST U.O.P.

(Urząd Ochrony Państwa: Bureau voor de Bescherming van de Staat)

In het najaar van 1989 stegen de macht en het aanzien van de vakbond Solidariteit snel dankzij de legale status die deze verkreeg tijdens de ronde-tafelonderhandelingen met de communisten. De ontwikkelingen op politiek en economisch gebied die hieruit voortvloeiden zijn onmiskenbaar van invloed geweest op het werk van de Poolse inlichtingen- en veiligheidsdiensten.

Op 24 augustus 1989 ondertekende generaal Czesław KISZCZAK, de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, een decreet waarbij de Poolse Veiligheidsdienst SB van het ministerie van Binnenlandse Zaken (MSW) ingrijpend werd gereorganiseerd. Vijf van de zeven operationele afdelingen werden opgeheven. Het betrof de afdelingen binnenlandse oppositie, religieuze en kerkelijke aangelegenheden, beveiliging industriële doelen, landbouw en voedselvoorziening alsmede het Studiebureau, dat gespecialiseerd was in "undercover"-operaties tegen de vakbond Solidariteit.

Het personeelsbestand van de SB werd door deze reorganisatie met een zesde gereduceerd.

Het decreet van 24 augustus 1989 tastte echter nog op geen enkele wijze het functioneren aan van Departement I (spionage in het buitenland) en Departement II (contraspionage) van de SB.

Het eerstgenoemde onderdeel kon met zijn 1.000 medewerkers, waaronder 150 inlichtingenofficieren in het buitenland, tot in het voorjaar van 1990 doorgaan met zijn activiteiten. Vooral de successen op het terrein van economische spionage werden door generaal KISZCZAK uitgebreid geroemd.

De vroegere activiteiten van Departement II van de SB werden aan een parlementair onderzoek onderworpen. Hieruit bleek, dat het binnenlandse agenten-net van 100.000 informanten (tot begin 1990) afgebouwd was.

Van SB naar UOP

In de eerste maanden van 1990 kreeg de SB steeds meer te kampen met politieke tegenwind als gevolg van de ontwikkelingen in Oost-Europa. Solidariteit oefende scherpe kritiek uit op het voortbestaan van de SB en ook in de pers werd de geheime dienst aangevallen. Zowel bij de regering als bij het parlement werd gespeeld met de gedachte de SB op te heffen en een geheel nieuwe dienst op te richten.

In maart 1990 lag een voorstel voor zo'n nieuwe dienst bij het parlement en een maand later, op 6 april 1990, werd een wet aangenomen die niet alleen de organisatie van de staatsveiligheidsdienst regelde maar ook die van het ministerie van Binnenlandse Zaken en van de politie.

Die nieuwe wet voorzag in de vorming van een "Bureau voor de Bescherming van de

Staat" (UOP) dat, als instrument van het ministerie van Binnenlandse Zaken, de Staat en de constitutionele orde moet beschermen.

Volgens deze wet zijn de taken van het UOP:

- Het onderkennen van en het optreden tegen ernstige bedreigingen die de veiligheid van de Staat, de nationale defensie, de soevereiniteit en de eenheid van Polen kunnen aantasten;
- Het voorkomen van misdrijven, ontdekken en opsporen van plegers van misdrijven tegen de Staat (spionage, terrorisme en andere ernstige misdaden);
- Het ontdekken en het voorkomen van handelingen die kunnen leiden tot de onthulling van staatsgeheimen;
- Analyses maken over zaken die van belang zijn voor de veiligheid van de Staat en die voorleggen aan de minister.

Bij de uitoefening van zijn taken werkt het UOP samen met de militaire inlichtingendienst en de militaire contra-inlichtingendienst, die allebei onder het ministerie van Defensie ressorteren.

Sinds medio 1990 staat het UOP onder leiding van Andrzej MILCZANOWSKI. Hij is afkomstig uit de gelederen van Solidariteit. Van 1968 tot 1980 maakte hij carrière als juridisch adviseur. Van augustus 1980 tot 1989 was hij activist van Solidariteit.

Hij heeft meegedaan aan de grote stakingen van begin jaren '80 en werd hiervoor door een krijgsraad veroordeeld tot vijf jaar gevangenis (dankzij een afgekondigde amnestie werd hij na bijna anderhalf jaar vrijgelaten).

In 1984 werd MILCZANOWSKI leider van de Ondergrondse Solidariteit in West Pomeran om vervolgens toe te treden tot het Voorlopig Coördinatiecomité (TKK) en het presidium van het Nationaal Uitvoerend Comité van Solidariteit. In 1988 nam hij deel aan de stakingen in de haven van Szczecin. In mei 1990 werd hij plaatsvervangend hoofd van het UOP en vervolgens in augustus 1990 hoofd.

Bijzonderheden over het UOP in de Poolse pers

In een interview op 19 januari 1991 gaf MILCZANOWSKI veel informatie over zijn dienst. Volgens hem is het UOP een a-politieke organisatie die als belangrijkste taak heeft het analyseren van de binnenlandse en de buitenlandse dreigingen die de nationale veiligheid van Polen in gevaar kunnen brengen. De dienst informeert de regering regelmatig over de stand van zaken.

Om die taak naar behoren te kunnen uitvoeren is het UOP in twee afzonderlijke directoraten onderverdeeld:

- het directoraat voor inlichtingen en contra-inlichtingen
- het directoraat voor onderzoek dat op zijn beurt onderverdeeld is in de afdelingen observatie, techniek, code, coördinatie, analyse en voorlichting, personeelszaken

en opleiding, documentatie en archief, financiën, administratie, kabinet van de directeur.

Landelijk gezien beschikt het UOP over veertien zogenaamde "vestigingen" en over een onbekend aantal "buitenafdelingen".

Over de omvang van zijn dienst wilde MILCZANOWSKI niets zeggen. Hij vond wel, dat het UOP onderbemand is en dat hij niet over voldoende financiële en technische middelen beschikt om zijn taken naar behoren uit te voeren.

Controle op de activiteiten van het UOP wordt uitgeoefend, naast een parlementair comité, door de premier en de regering, de minister van Binnenlandse Zaken en door het kabinet van de President.

Directeur MILCZANOWSKI gaf volmoedig toe, dat zijn dienst in het Westen inlichtingenactiviteiten ontplooit, "anders zouden wij toch geen serieuze dienst zijn". Polen moet op de hoogte zijn van de ontwikkelingen in bijvoorbeeld Duitsland. Maar ook de gebeurtenissen in de Sovjet-Unie worden scherp in de gaten gehouden. De politieke, economische en sociale crises, de etnische onrust en de eventuele stroom van misschien honderdduizenden vluchtelingen uit dat land vereisen van de Poolse geheime dienst een nauwkeurige rapportage en een groot voorspellend vermogen. Behalve over de situatie in de naburige republieken Litouwen, Wit-Rusland en de Oekraïne worden er ook steeds analyses gemaakt over de stand van zaken met betrekking tot de terugtocht van de Sovjet-troepen uit Duitsland en uit Polen zelf. Kolonel JASIK, de directeur van het directoraat inlichtingen, noemde MILCZANOWSKI "een zeer waardevolle officier die onlangs een succesvolle en sensationele 'James Bond'-achtige operatie geleid heeft met gevaar voor eigen leven". Meer details wilde de directeur niet geven.

De voormalige minister van Binnenlandse Zaken, KOZŁOWSKI, (zie foto) heeft in een interview in juli 1990 toegegeven, dat ten tijde van de reorganisatie van het Poolse veiligheidsapparaat er inlichtingenofficieren geaccrediteerd waren op Poolse ambassades en handelsafdelingen. Wat er van deze mensen is geworden, heeft de bewindsman niet onthuld.

In de sfeer van de contraspionage is onlangs een speciale afdeling opgericht die de internationaal georganiseerde misdaad moet bestrijden, aldus MILCZANOWSKI. Kennis over een mogelijke binnenlandse dreiging krijgt het UOP via open bron.

Het bureau "Analyse en Voorlichting" analyseert de gegevens. Ook kijkt het UOP naar minderheden, partijen, verenigingen, vakbonden of andere sociale organisaties. Dit gebeurt niet door penetratie maar uitsluitend door gebruik te maken van open bronnen.

Afluisteren is verboden tenzij de Officier van Justitie daar toestemming voor geeft.

Door het interview werd duidelijk, dat het UOP nogal wat moeite heeft om aan bekwame, jonge mensen te komen voor operationeel en analytisch werk. De eisen zijn hoog terwijl het werken bij de geheime dienst niet populair is. Onder de mensen die in dienst genomen konden worden, zijn twee pas afgestudeerde theologen, die

tot het kader van de dienst behoren, evenals een van de oprichters van de politieke groepering WIP (Vrijheid en Vrede), Piotr NIEMCZYK. Hij is hoofd van een van de afdelingen. Voorts zijn alle hoofden van de veertien landelijke vestigingen nieuw. De meesten zijn juristen die het vak nog moeten leren. Daarom is het UOP van plan regelmatige en hoogwaardige trainingsprogramma's te introduceren op het gebied van spionage en contraspionage waarbij de hulp van docenten van onder andere Westerse speciale diensten gevraagd zal worden.

Verwachtingen

De Poolse regering is erop uit om de politieke en economische betrekkingen met het Westen, en dus met Nederland, te verbeteren en uit te diepen. Ze zal er alles aan doen om te voorkomen dat zij haar politieke good-will verspeelt door spionage-activiteiten. De Poolse IO's die in het buitenland verblijven zullen zich waarschijnlijk beperken tot wat bij hun officiële werk hoort en tot het vergaren van informatie die via open bron te verkrijgen is.

Tenslotte: het KGB in Polen

De huidige minister van Binnenlandse Zaken, MAJEWSKI, heeft op 4 april jl. bekend gemaakt, dat het KGB al zijn "legale activiteiten in Polen beëindigd heeft en dat de laatste KGB-resident, generaal SMIRNOV, zijn legale status hernomen heeft".

DE USSR NA DE COUP: EEN VOORLOPIGE BALANS

Coup mislukt

De coup poging die door het Staatscomité voor de Noodtoestand in de USSR op 19 augustus jl. werd gelanceerd, is twee dagen later op een echec uitgelopen. Het Comité, dat bestond uit reactionaire sleutelfiguren van de CPSU en de leiders van de gewapende organen in de USSR, is er niet in geslaagd zijn gezag binnen en buiten Moskou onbetwist te laten gelden, vooral omdat het felle verzet van de Russische president Boris YELTSIN niet gebroken kon worden. Inmiddels is genoegzaam duidelijk geworden dat de mislukte staatsgreep niet alleen vergaande consequenties zal hebben voor de direct betrokkenen. De coup heeft gefungeerd als een katalysator voor allerlei ontwikkelingen op verschillende niveau's, die onder leiding van Uniepresident GORBACHEV nog beheersbaar leken, maar nu in een stroomversnelling terecht zijn gekomen, waardoor er de facto sprake is van een revolutionaire situatie. De politieke, economische en etnische stabiliteit aan de oostgrenzen van Europa is hiermee in het geding gekomen.

CPSU als machtsfactor verdwenen

De CPSU en haar dochterpartijen in de verschillende republieken hebben zich in ernstige mate gecompromitteerd doordat diverse kopstukken uit deze partijen bij de coup waren betrokken, terwijl andere communistische leiders stilzwijgend met de staatsgreep hebben ingestemd. Dit gaf voeding aan een golf van anti-communistische gevoelens onder de bevolking, die met name door toedoen van YELTSIN vertaald is in een verbod op alle partijactiviteiten in de Russische Federatie en andere delen van de Unie. In feite bevinden de CPSU en haar dochterpartijen zich nu in staat van ontbinding. De greep van het partijapparaat op de politieke, economische en maatschappelijke structuren van het land, die onder zes jaar perestroika al in sterke mate was verzwakt, is volledig teloor gegaan.

Hierbij dient aangetekend te worden dat met de CPSU niet gelijktijdig de conservatieve 'apparatchiks' volledig van het politieke toneel zijn verdwenen. Hun verwijdering of vertrek uit een reeks van sleutelfuncties in het staatsapparaat, de economie en de samenleving van de USSR vormt een proces dat nog jaren zal vergen. Verwacht mag worden dat de 'voormalige' communisten vooral op regionaal en lokaal niveau nog geruime tijd als een sterke onderstroom in de politiek in staat zullen zijn hervormingen tegen te werken of af te remmen.

Het Rode Leger en het ministerie van Binnenlandse Zaken

Het Sovjetleger en het Uniministerie van Binnenlandse Zaken, beide zowel door hun politieke leiders (Defensie-minister YAZOV - inmiddels in arrest - en BIZA-minister PUGO - zelfmoord gepleegd) als met gewapende eenheden bij de coup betrokken, hebben inmiddels een nieuwe leiding gekregen, die afkomstig is uit het politieke kamp van Boris YELTSIN. Hoge officieren en functionarissen van beide gewapende organen, die actief aan de coup hebben deelgenomen of daartegen niet tijdig partij hebben gekozen, kunnen hun vervanging tegemoet zien. Mettertijd zullen het leger en

het ministerie worden gereorganiseerd om een herhaling van de dramatische gebeurtenissen in augustus uit te sluiten. Alle partijactiviteiten (van de CPSU) in beide organen zijn verboden.

Het KGB (Comité voor Staatsveiligheid)

De volkswoede richtte zich na het mislukken van de staatsgreep in het bijzonder tegen het KGB, dat gezien wordt als de belichaming van de dictatuur en onderdrukking waaraan de Sovjet-bevolking decennia lang heeft blootgestaan. De sleutelrol van KGB-chef KRYUCHKOV bij de coup was voor vele Sovjets een nieuw bewijs voor de repressieve aard van de geheime dienst.

Onder druk van YELTSIN is op 23 augustus Vadim BAKATIN, tot december 1991 Uniminister van Binnenlandse Zaken, tot voorzitter van het KGB benoemd. BAKATIN volgde als zodanig L.V. SHEBARSHIN op, het hoofd van het Eerste Hoofddirectoraat van het KGB, die een dag eerder op aanwijzing van GORBACHEV de plaats van de inmiddels gearresteerde KRYUCHKOV tijdelijk had ingenomen. Het enige, maar niet onbelangrijke wapenfeit van SHEBARSHIN als leider van het KGB was het verbieden van alle CPSU-activiteiten binnen het Staatsveiligheidscomité.

Na de coup is onverwijld een grootscheepse reorganisatie van het KGB aangekondigd, die waarschijnlijk vergezeld zal gaan van een pakket van juridische en personele maatregelen. Een en ander zal in eerste aanleg waarschijnlijk primair gericht zijn op de binnenlandse (repressieve) componenten van het Staatsveiligheidscomité. De ervaring in de voormalige communistische landen in Oost-Europa leert echter, dat de kans groot is dat hiermee een weg wordt ingeslagen die kan leiden tot volledige ontbinding van de geheime dienst en de oprichting van een nieuw, kleiner en voor de politieke machthebbers beter te controleren orgaan. Gelet op de huidige politieke verhoudingen in de USSR mag aangenomen worden dat de Russische Federatie controle zal krijgen over een gereorganiseerde KGB.

YELTSIN versus GORBACHEV

Door zijn zelfbewuste oppositie tegen het Staatscomité voor de Noodtoestand heeft de president van de Russische Federatie Boris YELTSIN zijn toch al niet geringe aanzien onder de Russische bevolking sterk vergroot. In populistische stijl heeft hij in de eerste dagen na het mislukken van de staatsgreep de van de Krim terugkerende Uniepresident GORBACHEV voor voldongen feiten weten te plaatsen. De politieke macht in de Russische Federatie is daarmee de facto (nog niet de jure!) in handen gekomen van YELTSIN, die ook op politieke koers op Unieniveau en daarmee tevens het politieke leven van GORBACHEV beheerst.

De grote verdienste van YELTSIN is wellicht dat hij zich sinds zijn afzetting als partijleider van Moskou in 1987, heeft geprofileerd als een onverbiddelijk pleitbezorger van de totale sloop van het communistische heerschappij-systeem. Hieraan dankt hij ook zijn goede reputatie bij de Russische bevolking. Buiten zijn verzet tegen de CPSU, heeft YELTSIN echter blij gegeven van weinig politieke visie ten aanzien van de toekomst van de USSR na de val van het communisme. Algemeen worden zelfs vraagtekens ten aanzien van zijn democratisch gehalte

geplaatst. De president van de Russische Federatie regeert bij voorkeur per decreet, heeft geprononceerde opvattingen waarover vaak geen open dialoog mogelijk is en weet als geen ander populistische gevoelens in de eerste plaats te vertalen in een uitbreiding van zijn eigen machtspositie.

Het mag niet worden uitgesloten dat YELTSIN zich in de nabije toekomst een weinig democratisch, veeleer autocratisch leider zal tonen. Hieraan dient toegevoegd te worden dat hij inmiddels de controle over de archieven van de CPSU en het KGB heeft verworven. Dit biedt hem voldoende informatie en daarmee ook mogelijkheden om politieke tegenstanders in de komende jaren door verrassende onthullingen op buiten-parlementaire wijze uit te schakelen. De Stasi-schandalen in het huidige Duitsland maken duidelijk wat hiervan de implicaties kunnen zijn.

Oude en nieuwe problemen

Met de eliminatie van de CPSU als machtsfactor in de USSR is ook de rol van de gewapende organen als zwaard en schild van de nomenclatuur in het Kremlin definitief uitgespeeld. Hierdoor is een machtsvacuum ontstaan dat voorlopig door de Russische president YELTSIN wordt opgevuld. Het echec van de coup biedt echter geen vanzelfsprekende oplossing voor de problemen waarmee de politieke leiding in de USSR al geruime tijd worstelt.

Integendeel, de chaotische situatie in de Sovjet-Unie, die het zelfgeproclameerde Staatscomité voor de Noodtoestand als een voorwendsel voor zijn staatsgreep gebruikte, lijkt juist met het mislukken van het avontuur van de 'junta' daadwerkelijk realiteit te zijn geworden. Hierdoor dienen zich ook nieuwe problemen aan.

Desintegratie van de Unie

De desintegratie van de Unie van Socialistische Sovjetrepublieken, een reeds lang lopend proces dat oorspronkelijk op 21 augustus geformaliseerd en gereguleerd zou worden door de ondertekening van een nieuw Unieverdrag, lijkt door de coup onbeheersbaar geworden te zijn. Met hun ingrijpen hebben de coupplegers waarschijnlijk het tegendeel bereikt van hetgeen hen voor ogen stond; namelijk het bijeenhouden van de Sovjet-Unie. Het centrale gezag in Moskou is volledig de greep kwijt op de centrifugale krachten in het land en president GORBACHEV rest niets anders dan het doen van wanhopig klinkende oproepen aan het adres van naar onafhankelijkheid strevende republieken.

De toekomstige verhouding tussen de vijftien (ex-)Sovjetrepublieken is nog verre van duidelijk. Hoewel de economische interdependentie ook na vrijmaking en afscheiding onverminderd groot zal zijn, tendéren de huidige ontwikkelingen naar verscherping van de onderlinge tegenstellingen, hetgeen uiteindelijk wel eens uit kan lopen op een bloedige burgeroorlog.

De uitspraak van de Russische president YELTSIN, dat voor hem de grenzen met andere republieken nog niet vaststaan, heeft veel verontruste reacties opgeroepen. YELTSIN, die pretendeert op te komen voor de belangen van Russische onderdanen in de andere republieken, werd reeds van repliek gediend door de president van Kazachstan, een van de vele republieken met een omvangrijk Russisch bevolkingsdeel (41%), die gewag maakte van het gevaar van burgeroorlog.

Etnische spanningen

Nationalistische spanningen gaan in de Sovjet-Unie hand in hand met etnische spanningen. De problemen in Armenië en Azerbeidzjan zijn inmiddels genoegzaam bekend, doch minder bekend is het dat zelfs de Russische Federatie maar liefst zestien autonome gebieden telt, die op etnische entiteiten gebaseerd zijn.

Een en ander doet vrezen voor een steeds verdergaande escalatie van nu nog onderhuids aanwezige spanningen en het valt dan ook te verwachten dat West-Europa in de nabije toekomst geconfronteerd zal worden met een stroom vluchtelingen uit het (voormalige) Sovjet-imperium.

Ook zal de vraag naar wapens onder invloed van deze ontwikkelingen snel stijgen, waarbij voor de reeds geruime tijd in de Sovjet-Unie florerende georganiseerde misdaad een belangrijke financierende en logistieke rol is weggelegd.

Krimpende economie

De Sovjet-Unie na de coup heeft nog steeds een krimpende economie, die bovendien geteisterd wordt door een hyperinflatie.

Een versnelde overgang naar een markteconomie is meer dan ooit noodzakelijk, maar biedt slechts op middellange termijn enig uitzicht op verbetering van de levensstandaard van de Sovjet-bevolking. Op korte termijn zullen echter zware offers gevraagd moeten worden, die het huidige enthousiasme over de schijnbaar verworven vrijheid kunnen doen omslaan in ontevredenheid op grote schaal. Dit kan zich niet alleen vertalen in onrust en demonstraties in de USSR zelf, maar ook in een vergroting van de reeds nu door economische motieven gedreven emigratiestroom in westwaartse richting.

Hierbij dient ook aangetekend te worden dat een te snelle desintegratie van de Unie de economische crisis in de verschillende republieken nog aanzienlijk kan vergroten. Zeventig jaar centrale planeconomie heeft tot een sterke onderlinge economische afhankelijkheid geleid (lees: dienstbaarheid van de veertien niet-Russische republieken aan de Russische Federatie).

De republieken die nu hun onafhankelijkheid hoog in het politieke vaandel hebben geschreven, doen dit niet in de laatste plaats omdat zij hiermee de controle krijgen over hun eigen economische hulpbronnen en verlost worden van een reeks van economische verplichtingen aan de andere republieken. Dat daardoor elders in de USSR een reeds zorgwekkende economische situatie nog verder kan verslechteren, moge duidelijk zijn.

Broze democratie

Met het mislukken van de staatsgreep is aan de oostgrenzen van Europa nog geen sprake van een stevig gefundeerd democratisch systeem. Dit geldt zowel voor de situatie op Unieniveau als in de afzonderlijke republieken zelf.

De huidige constitutie en in het verlengde feitelijk het hele wetgevende systeem bieden geen afdoende garanties voor een stabiele ontwikkeling in democratische richting. Bovendien moeten de communistische leiders van gisteren nog bewijzen dat zij de democratische leiders van morgen kunnen worden. Alleen zij beschikken over de bestuurlijke kennis en ervaring, die in de huidige overgangsfase onontbeerlijk is.

Daarnaast mag verwacht worden dat etnische, nationalistische en economische problemen een klimaat zullen scheppen, dat allesbehalve gunstig is voor de opbouw van stabiele democratische verhoudingen. Het Westen zal zich geen overdreven voorstellingen moeten maken van zijn vermogen om de USSR of haar brokstukken daarbij in positieve richting te sturen, hetzij met massale hulp of anderszins. Diverse mislukte pogingen van de EG om de situatie in Joegoslavië te stabiliseren, werpen in dit verband reeds hun schaduw vooruit.

Reactie VCN

De "VCN: Partij van Communisten in Nederland" (voorheen: Verbond van Communisten in Nederland), waarin enkele honderden orthodox-communisten hun politieke thuishaven hebben gevonden, reageerde - bij monde van secretaris René DAMMEN - positief op de staatsgreep van het Staatscomité voor de Noodtoestand. Naast de waardering voor de pogingen van GORBACHEV om de economische stagnatie in de USSR te doorbreken, overheerste bij hem toch bezorgdheid over het loslaten van de ideologische uitgangspunten en het ter discussie stellen van de leidende rol van de CPSU.

Nadat duidelijk was geworden dat de coup was mislukt, gaf DAMMEN in zijn commentaar te kennen deze ontwikkeling te betreuren. In feite bracht hij tot uitdrukking het spoor bijster te zijn.

De ontredde in zijn gelederen, voor wie de USSR, ondanks alles, toch het baken, zo niet het lichtend voorbeeld was, moet immens zijn.

STAND VAN ZAKEN IN HET VROEGERE OOSTBLOK

In alle landen van Oost-Europa is verrast gereageerd op de staatsgreep van 19 augustus jl. in Moskou. Naast bezorgdheid leefde vooral het gevoel dat er eigenlijk weinig te vrezzen viel.

De politieke en economische hervormingen sinds 1989 waren te ingrijpend en te ver voortgeschreden om teruggedraaid te worden. De conservatieven die eventueel een poging hiertoe hadden kunnen wagen, worden niet meer in staat geacht de touwtjes van de macht in handen te krijgen.

Het enige land in Europa waar de gebeurtenissen in Moskou met instemming begroet werd, is Joegoslavië (lees: Servië). De communisten van de harde lijn, die in Servië aan de macht zijn, alsmede het door Servische communisten geleide federale leger willen namelijk hetzelfde als de coupgelegers in Moskou: het bijeenhouden van hun land. De algemene vrees, dat het federale leger gebruik zou maken van de aandacht van de wereld voor de toestand in de Sovjet-Unie om gewapenderhand de orde te herstellen, is niet bewaarheid geworden.

De arrestatie van de plegers van de coup in Moskou, de terugkeer van GORBACHEV, min of meer onder curatele gesteld door YELTSIN, hebben elk onmiddellijk politiek gevaar voor de landen van Oost-Europa doen wijken. Polen, Tsjechoslowakije en Hongarije hebben reeds op het niveau van plaatsvervangend minister van Buitenlandse Zaken besprekingen in Warschau gevoerd over zaken als de economische gevolgen van de toestand in de Sovjet-Unie gezien hun afhankelijkheid van Moskou voor hun energievoorziening. Ook de toevloed en de opvang van vluchtelingen uit het Oosten is aan de orde geweest. Polen en Hongarije, die al te maken hebben met een vluchtelingenprobleem, denken dat zij geconfronteerd zullen worden met een toenemende stroom mensen uit de Sovjet-Unie die nu de kans schoon zien hun heil buiten hun moederland te zoeken. Die stroom kan onmogelijk door Oost-Europa opgevangen worden vanwege de precaire economische situatie en zal zich nog meer westwaarts bewegen, richting West-Europa.

Voor alle Oost-Europese landen lijkt het voornaamste doel van hun politiek het streven naar nauwere betrekkingen met de EG. Daarbij horen ook de aansluiting op het Europese net van snelwegen, pijpleidingen en telecommunicatie.

Het mislukken van de coup biedt landen als Polen, Bulgarije en Roemenië de nodige rust voor de algemene verkiezingen die daar binnen twee maanden gehouden worden.

De snelheid waarmee vooral de republieken uit het Europese deel van de Sovjet-Unie zich onafhankelijk verklaren, zal voor bijvoorbeeld Roemenië tot gevolg hebben dat de oude droom van een hereniging met Moldavië binnen afzienbare tijd verwezenlijkt zal kunnen worden.

President ALIA van Albanië heeft een telegram naar president GORBACHEV gestuurd om hem geluk te wensen met de goede afloop. Hij zei tevens te hopen dat de betrekkingen tussen de Sovjet-Unie en Albanië in de toekomst inniger zullen worden. In Joegoslavië hebben slechts de Servische pers en de oprukkende Cetnika (Servische opstandelingen) het nieuwe van de val van GORBACHEV met vreugde begroet. Aan officiële Servische zijde was men terughoudender omdat GORBACHEV zich onlangs nog had uitgesproken tegen het uiteenvallen van Joegoslavië.

Belgrado richt zijn anti-Kroatische propaganda met name op Nederland omdat wij voorzitter van de EG zijn.

In Kroatië is opgelucht gereageerd op het feit dat het federale leger een goede gelegenheid om de macht in handen te krijgen voorbij heeft laten gaan. De escalatie van

het geweld in die deelrepubliek ging ondertussen gewoon verder. Door de aggresievere houding van de Kroatische nationalisten is de strijd feller en bloediger geworden en lijkt uit te lopen op een volledige oorlog tussen Kroatië en Servië waarin nu ook Bosnië-Herzegovina meegesleurd dreigt te worden. Het federale leger vecht openlijk aan de kant van de Serviërs.

De Joegoslavische ambassade probeert via de Nederlandse media officiële berichtgeving van de federale regering in Belgrado onder de aandacht van het Nederlandse volk te brengen omdat de indruk bestaat, dat de berichtenstroom uit Kroatië de informatie uit Belgrado overstemt.